

מבט מחודש על דין 'חרב הרי זה כחללי'

מבוא

פרק א: מהו דין חרב כחלל?

א. המשניות בתחילת אהלות

ב. מדרשי ההלכה

ג. שיטת הירושלמי

ד. ראיות שחרב כחלל רק בחיבורין

ה. שיטת הבבלי

1. ראייה מהבבלי שטמא מת אינו עושה אב

2. סוגיות הבבלי על "חרב הרי הוא כחלל"

3. הגהת הריבמ"ץ

ו. קשיים מעשיים ביישום דין "חרב כחלל" כהבנתו המקובלת

ז. דין טומאת אדם בחיבורין

ח. איסור הכהנים להיטמא לחרב כחלל

סיכום פרק א ומסקנות

פרק ב: האם חרב כחלל בכל כלי שטף? - סיכום ומסקנות

פרק ג: טומאת משא ואהל בחרב - סיכום ומסקנות

פרק ד: הזאה בחרב כחלל - סיכום ומסקנות

סיכום כללי

* מאמרי על חרב הרי הוא כחלל התפרסם לראשונה לפני כמעט עשור בכתב העת 'מעלין בקודש' (החלק הראשון בגיליון טו [תשס"ח] עמ' 159-111 [בקישור <http://hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=55769&st=&pgnum=110>]) עם כמה הערות מאת הגר"א נבנצל שלי"ט, שאף כתב שהמאמר 'בעל משקל רב וראוי לעלות על שולחן מלכים שישקלו את הדברים לגופם', וכמה הערות מאת העורך; בגיליון שאחריו [טז, תשס"ח עמ' 207-196] התפרסמו תגובות ותשובות עליהן; ובגיליון יז [תשס"ט, עמ' 151-95] התפרסם החלק השני של המאמר, ועוד תגובות ותשובות [עמ' 196-173]). מאז דנתי עליו עם תלמידי חכמים רבים. נוכחתי לדעת שאורכו הגדול של המאמר היה לו לרוץ, בבחינת "תפסת מרובה לא תפסת" - רבים החלו לעיין בו, דנו בו כדרכה של תורה, ולכלל מסקנה לא הגיעו. לפיכך כתבתי נוסח מקוצר, שבו הושמטו ראיות רבות, בפרט המורכבות שבהן, וגם קוצר המו"מ סביב הראיות שהובאו, וכך יוכלו המעיינים להבין ביתר מהירות את אשר לפניהם. כאן מוגש לפניכם בשלמות רק הפרק הראשון של הנוסח המקוצר, וכן סיכומי הפרקים הנוספים והסיכום הכללי. הנוסח המקוצר במלואו מופיע באתר מכון שלמה אומן בקישור <http://www.machonso.org/pulmus/?id=1385>, ומי שמתעוררת אצלו פירכא כלשהי על הדברים אפשר שימצא מענה בנוסח המורחב, שניתן לראות גם אותו באתר מכון שלמה אומן בקישור <http://www.machonso.org/pulmus/?id=1384> (בגרסה שונה מעט מזו שפורסמה בעבר, עקב נקודות שהתחדשו לי במשך השנים). הערות ותגובות אשמח לקבל בדואר azar@neto.net.il.

מבוא

נאמר בתורה על טומאת המת: "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים" (במדבר יט, טז). חכמינו דרשו מייתור המילה "חרב": "חרב - הרי זה כחלל" (נזיר נג, ב).

הדעה המקובלת בתפיסת המושג "חרב כחלל" היא, שחרב (כדוגמה לכלים בכלל, או לכלי מתכת בלבד) שנגעה במת, לא זו בלבד שנעשתה טמא מת וטעונה הזאה - אלא אף נעשתה כמת עצמו, והנוגע בה קודם שנטהרה - נעשה אף הוא טמא מת. כמו כן, אדם שנגע במת, ונעשה בכך טמא מת, ואחר כך נגע בכלי מתכת - נעשה אותו כלי טמא מת כמו האדם, וטעון הזאה כמותו. דעה זו נסמכת על פשט כמה סוגיות בתלמוד הבבלי, וכפי שיבואר.

המאמר נועד להוכיח, בעז"ה, שלדינים אלו אין מקור במשנה, ובמקורות התנאים יש ראיות רבות לכך, שהמושג "חרב כחלל" משמעו אחר: **רק באותה שעה שבה הכלי מחובר למת - הרי הוא כמת עצמו**, ורק אם האדם יגע בו בעודו מחובר למת - הרי הוא נעשה טמא מת. כמו כן, **כלי שנגע באדם טמא מת אינו נעשה טמא מת, אלא אם נגע באדם זה בשעת חיבורו למת או לכלי המחובר למת**. על פי הבנה זו, המושג "חרב כחלל" דומה מאוד למושג של "טומאה בחיבורין" בכל הטומאות שנאמר בהן "יכבס בגדיו", כגון הנושא נבילה, שהכלים שהאדם נוגע בהם בשעת חיבורו לטומאה נטמאו כאילו נגעו בטומאה עצמה; אלא שבמת התחדש ששרשרת החיבורין ארוכה יותר. לאחר ביסוס הדברים מדברי התנאים, ננסה ליישב בהתאם לכך גם את סוגיות הגמרא.

דברים אלו מחודשים מאוד, ומנוגדים למקובל על פי דברי הראשונים. אך שמתו לנגדי את דברי הרא"ש (סנהדרין פ"ד סי' ו): "ואני אומר... אם לא ישרו בעיניו דבריהם, ומביא ראיות לדבריו, המקובלים לאנשי דורו - יפתח בדורו כשמואל בדורו, אין לך אלא שופט אשר יהיה בימים ההם, ויכול לסתור דבריהם. כי כל הדברים שאינם מבוארים בש"ס שסידר רב אשי ורבינא, אדם יכול לסתור ולבנות, אפילו לחלוק על דברי הגאונים". לאור זאת באתי להציע את הדברים לפני לומדי התורה, ואם אזכה שחכמים בדורנו יעיינו בדברים ויתקבלו על לבם - "הם רשאים ולא אתה".

שאר פרקי המאמר עוסקים בפרטי דין "חרב הרי הוא כחלל" ששנויים במחלוקות בין הראשונים: האם רק כלי מתכת כלולים בדין זה, או כל כלי שֶׁטָף? האם הכלי שנטמא ונעשה כחלל מטמא רק במגע, או גם במשא ובאוהל? והאם טומאה זו טעונה הזאה? להלן נדון בנושאים אלו רק על קצה המזלג.

פרק א: מהו דין חרב כחלל?

א. המשניות בתחילת אהלות

שנינו באהלות פ"א, משניות א-ג:

"שניים טמאים במת: אחד טמא טומאת שבעה, ואחד טמא טומאת ערב. שלושה טמאין במת: שניים טמאין טומאת שבעה, ואחד טמא טומאת ערב. ארבעה טמאין במת: שלושה טמאין טומאת שבעה, ואחד טמא טומאת ערב. כיצד שניים? אדם הנוגע במת טמא טומאת שבעה, ואדם הנוגע בו - טמא טומאת ערב. כיצד שלושה? כלים הנוגעים במת, וכלים בכלים - טמאין טומאת שבעה; השלישי, בין אדם ובין כלים - טמא טומאת ערב. כיצד ארבעה? כלים הנוגעים במת, ואדם בכלים, וכלים באדם - טמאין טומאת שבעה; הרביעי, בין אדם בין כלים - טמא טומאת ערב."

הפירוש המקובל הוא, שמשניות אלה עוסקות בדין "חרב כחלל", וכוונתן שכלים שנגעו במת נעשו כמותו ממש, ואדם שנגע בהם, גם לאחר שהופרדו מן המת, נעשה טמא מת הטמא טומאת שבעה. כמו כן, כלים שנגעו באדם זה, גם לאחר שהפסיק לנגוע במת או בכלים שנטמאו ממנו, נעשו אף הם טמא מת. אולם הראב"ד (בחידושי לבבא קמא ב, ב ולעבודה זרה לז, ב) פירש שמדובר בטומאה בחיבורין, כלומר, באותה שעה שהאדם נוגע במת - האדם הנוגע בו נטמא טומאת ערב והכלים הנוגעים בו טמאים טומאת שבעה, וכן הלאה. זוהי המשמעות הפשוטה של הניסוח בלשון הווה: "אדם הנוגע במת" ו"כלים הנוגעים במת" (ולא "אדם שנגע במת", או "אדם שנטמא במת", או "טמא מת"). הלשון 'כלים הנוגעים במת' איננה שימוש לשון אקראי, אלא זהו מטבע הלשון הקבוע בלשון התנאים (במשניות אלו ובנזיר פ"ז מ"ג, שמחות פ"ד ה"ז, ובספרי שלהלן) כמושג מקביל ל'חרב הרי הוא כחלל' שבגמרא. בחירת ניסוח זה מלמדת שאכן מדובר על נגיעה בהווה.

כך נראה גם מן ההשוואה ללשון המשנה בהמשך (משניות ד-ה): "אדם וכלים מיטמאין במת. חומר באדם מבכלים, וכלים מבאדם: [חומר בכלים מבאדם] שהכלים שלושה והאדם שנים. חומר באדם, שכל זמן שהוא באמצע - הן ארבעה, ושאינן באמצע - הן שלושה [זהו למעשה דין המשנה הקודמת, בניסוח אחר]. אדם ובגדים טמאים בזב. חומר באדם מבבגדים, ובבגדים מבאדם, שהאדם הנוגע בזב מטמא בגדים". באשר לאדם הנוגע בזב, אין ספק שהוא מטמא בגדים דווקא בשעת חיבורו לזב (זבים פ"ה מ"א), ומהשוואת המשנה בין דיני זב ומת משמע שגם במת מדובר על שעת חיבורין.

כמו כן מתבאר מהתוספתא: "הגוי והבהמה... הנוגעים במת - כלים הנוגעים בהם

טהורים" (אהלות פ"א ה"ב). לא רק הלשון "הנוגעים" מוכיחה כאמור, אלא גם העניין, כי אם לא מדובר בחיבורין הרי זה פשיטא שגוי ובהמה אינם מטמאים.

במשנה ג נאמר: "אמר רבי עקיבא: יש לי חמישי: השפוד התחוב באהל, האהל והשפוד ואדם הנוגע בשפוד וכלים באדם טמאין טומאת שבעה. החמישי, בין אדם בין כלים, טמא טומאת ערב! אמרו לו: אין האהל מתחשב". מהבחירה ב"שפוד" ומהלשון "תחוב" מבואר שהמת נמצא עדיין באוהל, ולכן נצרכה המשנה לדבר על כלי ארוך, שראשו אחד באוהל וראשו השני יוצא אל מחוץ לאוהל. ומכך שהמשנה נזקקה לדוגמה זו, ולא נקטה בפשטות דוגמה של כלי באהל שהמת הוצא ממנו משמע כאמור, שדין זה אינו אלא בחיבורין.

הר"ש העלה אפשרות לפרש את כל המשניות הללו בחיבורין, אבל דחאה, שאם כן יוצא שאדם הנוגע באדם הנוגע במת אפילו בחיבורין טמא טומאת ערב בלבד, ואילו בגמרא (ע"ז לז, ב ונזיר מב, ב) מבואר, שאדם באדם בחיבורין - השני טמא טומאת שבעה. בעניין קושייה זו ראה להלן (סעיף ז).

ב. מדרשי ההלכה

בספרי לפרשת חקת (פיסקה קל) נאמר:

"וכל אשר יגע בו הטמא יטמא - למה נאמר? לפי שהוא אומר 'בחלל חרב' (במדבר יט, טז) - בא הכתוב ולימד על החרב, שהיא טמאה טומאת שבעה, הנוגע בה טמא טומאת שבעה, הא למדנו לכלים ואדם.

כלים ואדם וכלים מנין? ת"ל: 'וכבסתם בגדיכם' (במדבר לא, כד), הא למדנו לכלים ואדם וכלים.

כלים וכלים מנין? אמרת קל וחומר הוא: ומה כלים הנוגעים באדם הנוגע בכלים הנוגעים במת - הרי הם טמאים, כלים הנוגעים בכלים הנוגעים במת - דין שיהו טמאים.

כלים באדם מנין? אמרת ק"ו: ומה אם כלים הנוגעים באדם הנוגע בכלים הנוגעים במת - טמאים, כלים הנוגעים באדם הנוגע במת - דין הוא שיהו טמאים".

מלשונות הספרי "כלים הנוגעים באדם הנוגע בכלים הנוגעים במת", משמע בבירור שמדובר בטומאה בחיבורין. כך גם משמעות הפסוק "וכבסתם בגדיכם", שהרי הבגדים מן הסתם היו על האדם בשעת חיבורו לטומאה, והבגדים הם דוגמה לחיבורין בכל מקום בתורה. וכבר עמד על כך המשנה למלך (הלכות טומאת מת פ"ה ה"ג, ד"ה וראיתי להראב"ד): "וכל ימי הייתי מצטער על פסוק זה [וכבסתם

בגדיכם”], דהא כלל גדול הוא בידינו דכל מקום שנאמר בתורה ‘כבס בגדיו’ הוא להורות דיש הפרש בין קודם שפירש לאחר שפירש”.

כך נאמר גם בספרי זוטא (יט, יח):

“ועל כל הכלים - ריבה אדם **נוגע בכלים נוגעים במת**, שיגעו [במהדורת אפשטיין: שייגורו] בכלים אחרים. היה ר”ע אומר: חמשה מטמאין במת, ארבעה טמאין טומאת שבעה ואחד טמא טומאת ערב. כיצד שניים? אדם הנוגע במת - טמא טומאת שבעה, אדם נוגע בו - טמא טומאת ערב. אדם בין הכלים - גוררים ארבעה לטומאה, וכלים באדם - גוררים שלשה לטומאה, ואדם באדם - גוררים שניים לטומאה”.

הלשון “אדם נוגע בכלים נוגעים במת” משמעו שמדובר בחיבורים, כאמור, ואף הלשון “גרירה” מתאימה יותר לרצף של דברים הנוגעים זה בזה. ועוד, שהספרי זוטא לומד זאת מריבוי “והזה על האהל ועל כל הכלים”, ופסוק זה עוסק, על פי פשוטו, בכלים שנטמאו ישירות מן המת (כפסוק הסמוך: “אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא”), ומניין לנו ללמוד מן הריבוי “כל הכלים” גם על כלים שנגעו בכלים שפרשו מן המת? ואם כנים הדברים, הרי מוכח מכאן שגם המשנה באהלות, המובאת בספרי זוטא, עוסקת בחיבורין.

ממדרשים אלו מתברר שלא רק פשט המשנה, אלא גם הלימודים מ”חרב כחלל” ו”וכבסתם בגדיכם” אינם עוסקים אלא בטומאה בחיבורין. אם כן, אין מקור בתורה לכך שחרב נעשית כחלל גם לאחר פרישתה מן המת! והדבר שולל את האפשרות (שכתבו כמה ראשונים, כדלהלן), שיש בעניין זה שתי הלכות: הלכה אחת של חיבורין, והלכה נוספת של “חרב כחלל” בלא חיבורין.

עוד נאמר בספרי זוטא שם (פיסקא טז): “הגולל והדופק, **הבגד של מת**, מטמאין במגע ואינן מטמאין במשא”. הדוגמה “בגד של מת” מורה אף היא שמדובר בחיבורין.

ג. שיטת הירושלמי

בירושלמי (נזיר פ”ז ה”ד) מובאת המשנה באהלות, והירושלמי מסיק ממנה, ש”אדם הנוגע בכלים ונוגעין במת” טעון הזאה. משמעות הלשון שהאדם נוגע בכלים בשעה שהם נוגעים במת, ונראה בבירור שכך הבין הירושלמי את משנתנו.

ד. ראיות שחרב כחלל רק בחיבורין

עד כאן הראינו שהמשניות והברייתות העוסקות בדין “חרב כחלל” עוסקות בטומאה בחיבורין, והדבר אינו שולל את האפשרות שישנה הלכה נוספת של טומאה בלא חיבורין (אם כי מקורה אינו ברור). כעת נביא כמה ראיות שדין חרב כחלל לא

נאמר **אלא** בחיבורין, וכשהאדם או הכלי פרשו מן המת - שוב אינם מטמאים את הנוגע בהם טומאת שבעה:

1. בכלים פ"א מ"א: "אבות הטומאות: השרץ ושכבת זרע ו**טמא מת**... הרי אלו **מטמאין אדם וכלים במגע** וכלי חרש באויר ואינם מטמאים במשא". משמעות "מטמאין אדם וכלים במגע" היא, שאותם אדם וכלים **אינם נעשים אב הטומאה**, כפי שמוכח מההשוואה למשנה ב: "למעלה מהם: נבילה... שהם מטמאין את האדם במשא **לטמא בגדים** במגע, וחשוכי בגדים במגע". כלומר, המשנה מציינת שהנבילה למעלה משרץ בכך שמטמאת במשא אפילו לטמא בגדים, אבל במגע דינה שווה לשרץ, שאינו מטמא אדם לטמא בגדים, אלא האדם נעשה ראשון בלבד. משמע מכאן שטמא מת אינו עושה אבות הטומאה!

2. באהלות פט"ו מ"י שנינו: "**הנוגע במת והנוגע בכלים**, המאהיל על המת והנוגע בכלים - טמאין. מאהיל על המת ומאהיל על הכלים, הנוגע במת ומאהיל על הכלים - טהורים. אם יש בידו פותח טפח - טמאים". הסיפא "אם יש בידו פותח טפח טמאים" מוכיחה, ש"הנוגע במת ומאהיל על הכלים" עניינו **שבאותה שעה שנוגע במת הוא מאהיל על הכלים**. ממילא נראה שכך יש לפרש את כל המשנה הזו, ואם כן משמע מהרישא שהנוגע במת והנוגע בכלים מטמא את הכלים רק אם היה מחובר למת בשעת נגיעתו בהם!

הר"ש, הסובר שרק כלי מתכת נעשים כחלל (בפירושו לאהלות פ"א מ"ב), העמיד את המשנה בשאר כלי שטף חוץ ממתכת. הקושי בפירושו הוא, שלדבריו המשנה בתחילת אהלות נוקטת סתם "כלים", וכוונתה דווקא לכלי מתכת; ואילו המשנה בסוף אהלות נוקטת סתם "כלים" וכוונתה דווקא לשאר כלי שטף חוץ ממתכת!

3. שנינו בפרה פ"ב מ"ה: "אוחז הוא הטהור בקרדום הטמא בכנפו ומזה עליו, אף על פי שיש עליו מים כדי הזיה - טהור". פירוש: הקרדום הטמא טומאת מת מטמא את האדם, אלא אם כן אחזו בכגד. ואף על פי שיש על הקרדום מים כדי הזייה, אין האדם נטמא משום נושא מי חטאת - כי המים שעשו מצוותן אינם מטמאים, כמו שכתוב במשנה הקודמת. ויש לשאול: הרי הקרדום הוא של מתכת, ולכל הדעות נעשה כחלל; וגם כשיאחז את הקרדום על ידי כגד, הבגד נעשה אב הטומאה ומטמא את האדם! ומחמת קושי זה הגיה הגר"א את המשנה.

4. בזבים פ"ה מ"א: "בעל קרי - כמגע שרץ, ובעל נדה - כטמא מת, אלא שחמור ממנו בעל נדה, שהוא מטמא משכב ומושב טומאה קלה, לטמא אוכלין ומשקין". משתמע מן המשנה שאין חומרה בטמא מת היתירה על בעל נדה. אמנם הוא חמור בתהליך טהרתו, שהוא טעון הזאה, אך כוונת המשנה שלעניין מה שהם מטמאים הרי הם שווים.

ה. שיטת הבבלי

ה.1. ראייה מהבבלי שטמא מת אינו עושה אב

בגמרא בבבא קמא ב א-ב נאמר:

”תנן: ‘אבות הטומאות השרץ והשכבת זרע וטמא מת’ - תולדותיהן לאו כיוצא בהן, דאילו אב - מטמא אדם וכלים, ואילו תולדות - אוכלין ומשקין מטמא, אדם וכלים לא מטמא”.

פשטות הגמרא שכל תולדותיו של טמא מת, בין אדם ובין כלים הנוגעים בו, אינם נעשים אב ואינם מטמאים אדם וכלים, כפי שהתבאר, וכן פירש הראב”ד שם.

ה.2. סוגיות הבבלי על “חרב הרי הוא כחלל”

בברייתא בנוזר נג, ב נאמר: “דתניא: ‘וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת’. ‘על פני השדה’ - זה המאהיל על פני המת, ‘בחלל’ - זה אבר מן החי ויש לו להעלות ארוכה, ‘חרב’ - הרי זה כחלל, ‘או במת’ - זה אבר הנחלל מן המת, ‘או בעצם אדם’ - זה רובע עצמות, ‘או בקבר’ - זה קבר סתום, דאמר מר: טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת”. לכאורה ניתן ללמוד מהברייתא שהחרב מקבילה לאבר מן החי ורובע עצמות וכו’, דהיינו שהיא מטמאת בפני עצמה. לאידך גיסא, “קבר סתום” אינו מטמא בפני עצמו אלא מחמת קישורו למת ובהיות המת בתוכו. אם כן, אפשר בהחלט שאף החרב האמורה כאן אינה מטמאת כחלל אלא בהיותה מחוברת למת.

דרך אחרת בפירוש הברייתא (שמעתי מר’ אלידע כוכב): יש לדקדק בלשון הברייתא, שאומרת על כל הפרטים בפסוק “זה וכו’”, ואילו בחרב “הרי זה כחלל” (וברוב המקבילות: “הרי הוא כחלל”), במקום: “חרב - זה כלי שנגע במת”. מכאן יש מקום להבין שאין הכוונה להשוות את החרב לכל חומר טומאת החלל כמו שאר הפרטים, אלא הברייתא באה לומר רק שהחרב, כדוגמא לכלי מתכת בכלל או כל כלי שטף, נעשה אב הטומאה המטמא אדם וכלים. לכאורה הרי זה דבר המובן מאליו שכלי שטף הנטמא מהמת נעשה אב, ולא היא: לגבי אדם טמא מת נאמר במפורש (במדבר יט, כב): “וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא עד הערב”, אבל לגבי כלי טמא מת לא נאמר במפורש שהוא אב המטמא אדם וכלים, אלא נאמר רק שטעון הזאה (שם פס’ יח): “והיזה על האהל ועל כל הכלים”. המושג “אבי אבות הטומאה”, המצביע על כך שתולדותיו של המת הם אבות הטומאה, אינו מופיע בדברי חז”ל, ואינו “מושכל ראשון”.

אולם בכמה סוגיות בגמרא נראה שהמושג “חרב כחלל” התפרש באופן אחר מכפי שהתבאר עד כה: החרב מטמאת כחלל גם לאחר שפרשה מן המת, וכל עוד לא

נטהרה - הנוגע בה טמא טומאת שבעה. כמו כן, חרב שנגעה באדם טמא מת נטמאת כמותו אף לאחר פרישתה ממנו, וטעונה הזאה. יש לברר את משמעות הסוגיות העוסקות בנושא זה.

א. שנינו בפסחים פ"א מ"ו: "הוסיף רבי עקיבא... לא נמנעו מלהדליק שמן שנפסל בטבול יום בנר שנטמא בטמא מת, אע"פ שמוסיפין טומאה על טומאתו". הגמ' (יד, ב) מבארת את תוספת הטומאה שעליה מדובר:

"אמר רב יהודה: הכא בנר של מתכת עסקינן, דרחמנא אמר 'בחלל חרב', **חרב הרי הוא כחלל, והויא ליה אב הטומאה**, וקסבר: שלישי מותר לעשותו ראשון".

"נר שנטמא בטמא מת", פירושו, מן הסתם, שנגע בו לאחר פרישתו מן המת, ועל כך אומר רב יהודה שנר זה נעשה אב הטומאה מכח ההלכה "חרב הרי הוא כחלל". וכן פרש"י, וכן ר"ח: "נתברר כי כל מתכת הנוגעים בטמא מת - הן אב".

יתכן לפרש שלא כרש"י ור"ח, ש"נטמא בטמא מת" אין פירושו שנטמא מחמת טמא מת, אלא שנטמא מחמת המת עצמו, ולכן נעשה טמא מת. אמנם לפי זה לא הייתה הגמ' צריכה להביא את הפסוק "בחלל חרב", שהרי כלי מתכת שנגע במת נעשה אב הטומאה גם בלא דין חרב כחלל. אך יש לומר, שהגמרא הביאה את הפסוק רק כדי להוכיח ממנו שנר מתכת שנגע במת נעשה אב, דהיינו: "חרב הרי הוא כחלל" נאמר לעניין חיבורין, והגמ' לומדת מכך שבחיבורין החרב נעשית כחלל שאף בלא חיבורין כלי מתכת נעשה אב הטומאה, כלשונה: "חרב הרי הוא כחלל והויא ליה אב הטומאה", ואינו ככלי חרס, שלעולם אינו אלא ראשון לטומאה. או שמא, על פי הפירוש השני לעיל לברייתא זו, זהו עצמו מה שבאה הברייתא ללמד, שהחרב נעשית אב הטומאה, והיא מובאת כאן במובנה המקורי, ולא כהשאלה גרידא. ואכן, ככל שבדקתי, בכל הסוגיות בהן נאמר שכלי טמא מת מטמא אדם או כלים - נאמר גם "חרב הרי הוא כחלל", ולפי דברינו - כדי להוכיח שאכן הכלי שנטמא מן המת הוא אב.

הדבר מתבקש מהבאת הפסוק "בחלל חרב": אם כוונת הגמ' שכאן מתקיים הדין בברייתא בנוזר, הרי היא עוסקת בחרב הנוגעת במת, ומניין שגם כלי הנוגע בטמא מת נעשה כמותו? (ורש"י ד"ה בחלל חרב נדחק בזה, שהמתכת הוקשה למת ולכן גם בנגיעתה בטמא מת המתכת כמותו). מסתבר, אפוא, שאין כוונת הגמ' שכאן מתקיים אותו דין עצמו שבברייתא, אלא שמדין "חרב הרי הוא כחלל" יש ללמוד עקרון שכוחו יפה גם לכאן, שהכלי נהיה אב הטומאה.

ברם, פירוש זה לסוגיה בפסחים, ש"נטמא בטמא מת" הוא מהמת עצמו ונעשה טמא מת, מוקשה מלשון המשנה: "מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה... את השמן שנפסל בטבול

יום עם הנר **שנטמא בטמא מת**". משמע שכל המשנה מתפרשת באותו אופן, דהיינו שנטמא **מחמת** אב הטומאה או וולד הטומאה או טבוי" או טמא מת (וברור שאין לפרש בכולה את "שנטמא" כמו "שנעשה", שהרי בשר אינו יכול להיות אב הטומאה, וכן השמן אינו טבול יום).

אכן, בירושלמי על אתר (פ"א ה"ז) נאמר: "אית תניי תני **טמא** מת, אית תניי תני **בטמא** מת", והירושלמי תולה בגירסאות אלו את השאלה באיזה נר מדובר. אם כן יש לומר, שכוונת רב יהודה באומרו "בנר של מתכת עסקינן" לקיים את הגירסה "בנר שנטמא **טמא מת**", דהיינו, שהנר נטמא ישירות מן המת וכך נעשה אב הטומאה (אפשר גם לומר, שכוונת הירושלמי "אית תניי תני" לרב יהודה עצמו), וכך פירש את הגמרא במשנה למלך (הל' טו"מ פ"ה ה"ג ד"ה עוד כתב הר"ש). מכל מקום, ביאור זה לא נמלט מן הדוחק, בהעדר התייחסות מפורשת בבבלי לעניין הגרסה במשנה.

ב. בפסחים יט, ב הגמ' דנה על המשנה בעדויות פ"ב מ"ג: "על מחט שנמצאת בבשר, שהסכין והידים טהורות והבשר טמא". רב מסביר, שהמחט האמורה היא "כגון שאבדה לו מחט טמא מת והכירה בבשר". על כך מקשה הגמ': "כיון דאמר מר 'בחלל חרב - חרב הרי הוא כחלל', אדם וכלים נמי ליטמא!". אף כאן נאמר "חרב הרי הוא כחלל" לגבי מחט שכבר פרשה מן המת, ולא כשיטתי לעיל.

אבל יתכן לפרש כמו שכתבתי על הסוגיה הקודמת, שהגמ' מביאה את הפסוק רק כדי להוכיח שמחט שנטמאה במת נעשית אב הטומאה, ואינה ככלי חרס, ואם כן, אין ראייה מכאן שחרב נעשית כחלל אף שלא בחיבורין. ראייה לפירוש זה מן הצורך של הגמרא להזכיר כאן עניין "חרב הרי הוא כחלל". "מחט טמא מת" מובנו, לכאורה, שהיא עצמה טמאה טמא מת, ולא שנטמאה מחמת טמא מת (ר"ח; ובניגוד לרש"י). אם כן יש לשאול, מדוע הגמ' נזקקת ל"בחלל חרב" כדי לטעון שהמחט טמאה אדם וכלים? הרי מעצם השם "מחט טמא מת" מובן שהיא אב ומטמאת אדם וכלים, בין אם חרב כחלל ובין אם לא.

ג. בפסחים עט, א הגמרא עוסקת בדחיית הטומאה בציבור כאשר כלי השרת טמאים.

"אמר רב חסדא: לא שנו אלא שנטמא הסכין בטמא מת, דרחמנא אמר 'בחלל חרב', חרב הרי הוא כחלל, וקא מטמא לגברא, דמעיקרא כי מיתעביד בטומאת הגוף דכרת קא מיתעביד. אבל נטמא הסכין בטומאת שרץ, דבשר הוא דמטמיא ליה, לגברא לא מטמיא ליה - טהורין עביד, טמאין לא עביד".

אף כאן פירש רש"י ש"נטמא הסכין בטמא מת" היינו שנטמאה **מחמת טמא מת**, ולפי פירושו מוכח גם מכאן שחרב נעשית כחלל על ידי טמא מת. אולם מר"ח משמע שפירש שהסכין נטמאת מחמת **המת עצמו**. אם כן אין כל צורך באזכור "חרב כחלל",

שהרי גם בלא חידוש זה ברור שסכין הנוגע במת הוא אב הטומאה ומטמא אדם. אם כן יש מקום לפרש כנ"ל, ש"חרב הרי הוא כחלל" הוזכר בסוגיה רק להוכיח שכלי מתכת נעשה אב הטומאה ואינו ככלי חרס (אע"פ שר"ח עצמו לא פירש כך).

ד. הגמ' בחולין ב, ב - ג, א דנה בשאלה, איזהו הטמא שהותר לו לשחוט קדשים: "האי טמא [ששחיתו בקדשים כשרה, ובלבד שלא יגע בבשר] דאיטמא במאי? אילימא דאיטמי במת, 'בחלל חרב' אמר רחמנא, חרב הרי הוא כחלל, אב הטומאה הוא, לטמיה לסכין ואזל סכין וטמיתה לבשר! אלא דאיטמי בשרץ".

לשון הגמ' כאן מוקשית, שמשמע מרהיטת הלשון שהאדם נטמא במת, ובעקבות דין "חרב כחלל" הרי הוא אב הטומאה, ומטמא את הסכין המטמא את הבשר. הדברים תמוהים, שכן גם בלא דין "חרב כחלל" האדם הנוגע במת נעשה טמא מת ומטמא את הסכין להיות ראשון לטומאה והסכין תטמא את הבשר להיות שני. כל הראשונים על אתר התחבטו בפירוש הדברים, ורש"י (ג, א ד"ה חרב) תירץ שרבותא קמ"ל, ש"בחלל חרב" גורם לכך שהסכין נהיה אב הטומאה, ומטמא את הבשר לעשותו ראשון.

בפשטות, כוונת הגמרא "דאיטמי במת" ושחט לאחר פרישתו מן המת, ואם כן מוכח מכאן שטמא מת שפרש מן המת עושה את הסכין אב הטומאה. וכאן אין מקום, לכאורה, לתירוץ שכתבתי לסוגיות הקודמות, ש"בחלל חרב" בא רק להוכיח שהסכין נעשית אב הטומאה, שהרי כאן הסכין לא נטמאה ישירות מן המת, אלא רק מחמת טמא מת, ולדבריי לא היתה צריכה להיות אב הטומאה.

ברם, ניתן לומר שהגמ' משתמשת בכלל הנקוט בידה לגבי כלים גם לגבי אדם: כשם שכלי טמא מת הוא אב הטומאה, המטמא אדם או כלים לטמא את האוכלין, כך גם אדם טמא מת הוא אב הטומאה, ולפיכך יטמא את הסכין והסכין יטמא את הבשר. אמנם לגבי אדם הדבר נאמר במפורש בתורה: "וכל אשר יגע בו הטמא יטמא", אבל אפשר שנקטה הגמ' בדרך קיצור להשתמש ב"חרב הרי הוא כחלל", כלל המשמש לה גם במקומות אחרים. כך מובנת יותר לשון הגמרא "חרב הרי הוא כחלל, אב הטומאה הוא", שהכלל "חרב הרי הוא כחלל" מובא כדי ללמוד שאדם טמא מת הוא אב הטומאה.

פירוש נוסף אפשר לומר, שהגמ' התחבטה בשאלה כיצד יתכן שהטמא עומד בעזרה ושוחט (שדנו בה תוס' ד"ה שמא יגע), ולפיכך פירשה שהוא נטמא תוך כדי שחיתו או מעט לפני כן, כשהוא כבר אוחז בסכין. לכן אמרה שמכח "חרב הרי הוא כחלל" הסכין נהיה אב הטומאה בחיבורין.

ה.3. הגהת הריבמ"ץ

עד כאן טרחנו ליישב את הסוגיות אודות "חרב הרי הוא כחלל" עם הטענה שהחרב אינה נטמאת כחלל אלא בחיבורין. אך מצאנו חידוש גדול באחד הראשונים, שמחק את המשפט "חרב הרי הוא כחלל" בכל הסוגיות הללו (פרט לנזיר, שממנה אין קושיה!) הר"ש באהלות (פ"א מ"ב) מביא את דעת רבי יצחק מסימפונט (ר' יצחק בן מלכי צדק, הריבמ"ץ), הסובר שכל כלי שטף נעשים כחלל, והוקשה לו מהמשפט "חרב הרי הוא כחלל", שממנו משתמע שדין זה נאמר דווקא בכלי מתכת, וכתב, שריבמ"ץ מחק את כל הגמרות בשבת ופסחים וחולין על חרב כחלל, "דלא צריך כלל, דכל מה שמדקדק יכול לדקדק בלאו הכי". כלומר, בכל הסוגיות הללו משפט זה אינו נצרך למהלך הסוגיה! אף הגר"א (בביאורו ליו"ד ס' סט ס"ק ב) הסכים להגהה זו, מאותו טעם. במרומי שדה (נזיר נד, ב) סמך על הגהת הריבמ"ץ, וחידש על פיה שדין חרב כחלל אינו אלא אסמכתא מדרבנן (דבר שאינו מתיישב עם הסוגיה בפסחים עט, א על פי נוסחה לפנינו), וזאת בניגוד לנראה מכל הראשונים, ואכמ"ל. גם בפסקי הרי"ד בפסחים עט, א כתב: "ולא גרסינן הכא חרב הרי הוא כחלל".

הגהה זו מפליגה ביותר, מכיון שהנוסח שלפנינו בגמ' מופיע בכל הראשונים, בכל תפוצות ישראל, ובכל כתבי היד שבידינו. גם לא מדובר על תלמיד טועה שכתב פירוש משובש במקום מסוים, אלא זהו פירוש שיטתי בכמה מקומות. על כרחנו עלינו להודות, שנוסח זה יצא מתחת ידי בית מדרש כלשהו אשר כתב פירושים לש"ס כולו, וממנו הוא הופץ בכלל ישראל. לשון אחרת: לדעת ריבמ"ץ והגר"א נוסח זה אמנם אינו מהגמרא עצמה, אך אין ספק שהוא על כל פנים מבית מדרשם של הסבוראים או הגאונים; ואף על פי כן - טעות הוא, ואין לסמוך עליו.

ובאמת הדבר בולט בסוגיה בחולין, שעל פי פשט הלשון משפט זה נועד להסביר מדוע טמא מת מטמא את הסכין, כלומר, שכביכול טמא מת אינו מטמא כלים אלמלא דין חרב כחלל. וכן בגמ' בפסחים יט, ב על מחט טמא מת, פשטות הלשון שאלמלא דין חרב כחלל אין מחט טמאה מת מטמאת אדם או כלים, וזה אינו מובן (אלא אם נסביר כאמור שמשפט זה בא רק לומר שכלי או אדם הנטמא מהמת נעשה אב).

הריבמ"ץ והגר"א אמנם הגיהו כך כדי ליישב את סברתם, שדין חרב כחלל אמור בכל כלי שטף. אבל השתא דאתינן להכי, למחוק את כל הגמרות הללו, כבר אין לנו מקור מפורש בגמרא לדין חרב כחלל במובן זה של טמאה בלא חיבורין, כנגד משמעות המשנה ומדרשי ההלכה.

1 ראה במל"מ בהל' טו"מ פ"ה ה"ג (ד"ה ודע דבהאי כללא), שהאריך להראות זאת בכל הסוגיות.

1. קשיים מעשיים ביישום דין "חרב כחלל" כהבנתו המקובלת

נוסיף לבסס את השיטה שדין חרב כחלל נאמר בחיבורין בלבד, ומכיוון אחר. הסברה שחרב נעשית כחלל גם שלא בחיבורין יוצרת שורה של קשיים חמורים, הן מבחינת הקושי המעשי לקיים את ההלכות הנובעות מכך, והן מבחינת המשתמע מפשטי המקראות והמשניות על האופן בו התקיימו הלכות הטהרה הלכה למעשה.

דוגמאות לביעיות מעשיות:

1. אדם שנטמא במת ובגדיו עמו - חייב, לכאורה, לפשוט את בגדיו בו ביום על מנת להטהר, כי אם ילבשם גם למחרת - הבגדים, שדינם כמת, יטמאו אותו טומאת שבעה, ויצטרך למנות מחדש, כאילו נגע שוב במת!

2. טמא מת הטובל לטהרתו, לא יוכל ללבוש שוב את בגדיו שהביא עמו למקווה, אפילו אם בגדים אלו לא היו עמו בשעה שנטמא מן המת, שהרי לפני שטבל - הבגדים נטמאו ממנו טומאת שבעה, וגם אם יטבול יחד איתם - אין הטבילה מועילה להם, שהרי הם טעונים הזאה. והרי הכתוב אומר: "וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם", ומשמע שטהרת האדם ובגדיו יחדיו אפשרית ביום השביעי, אע"פ שמן הסתם הבגדים הללו נטמאו עם אנשי הצבא השבים ממדין, והם אף לבשו אותם כל הזמן.

3. כלים שנטמאו במת עצמו, ונגעו זה בזה במהלך שבעת הימים - נצטרך למנות להם מחדש שבעה ימים, ולהזות עליהם שנית. והרי מבואר בכמה מקומות, שניתן להזות על כלים הנוגעים זה בזה, כגון בפרה פי"ב מ"א: "כיסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת... ב"ה אומרים: היזה על המיחם - הוזה הכיסוי, היזה על הכיסוי - לא הוזה המיחם". מכיוון ששני החלקים מחוברים זה לזה בשעת ההזאה, אם לא הוזה המיחם - הרי הוא מטמא את הכיסוי טומאת שבעה, ואם כן, מה הועילה ההזאה על הכיסוי? כמו כן יקשה על כל הכלים שנאמר עליהם שאינם חיבור להזאה (עיין למשל שבת מח, ב על מספורת ואיזמל, שהם כלי מתכת), ולא משתמיט תנא לומר שצריך להפרידם כשמוזה עליהם (והרי אי אפשר לצמצם ולהזות בבת אחת), ושלא יגעו זה בזה אחר ההזאה! פשטות הדברים, שכשמזים על הכלי האחד - הרי הוא טהור מטומאה חמורה, אע"פ שעדיין הוא נוגע בכלי המחובר לו, ואחר כך מזים על הכלי השני.

4. אדם שנטמא במת, כגון שהיה בבית הקברות, ושב לביתו, כל כלי שיגע בו בשבוע זה - טמא שבעה וטעון הזאה. כעת, עליו להבחין בין הכלים השונים, ולסמן באיזה יום בדיוק נגע בכל אחד מהם, כדי להתחיל את מניין הימים מאותו יום, ולדעת מתי יש להזות שלישי ושביעי על כל אחד מהם. כמו כן, בלכתו לקחתם להזאה טרם שנטהר, הוא יטמא אותם מחדש שבעת ימים. מסתבר להציע, שתחילה ימתין שבעת ימים ויטהר את עצמו, ורק אחר כך יתחיל למנות לכל הכלים שלישי ושביעי, כדי

לוודא את הזאתם בזמנם. מכל מקום, עיקר הדין מסובך מאוד לקיום².

לפי השיטה שחרב כחלל אינו אלא בחיבורין אין כאן כל קושי: אחר שהאדם פרש מן המת - אינו מטמא את בגדו טומאת שבעה, וכן בגדו אינו מטמא אותו טומאת שבעה, וכן הכלים אינם מטמאים זה את זה. ואמנם הם גורמים זה לזה טומאת ערב, אבל אין גריעותא בכך, כי יטבילו אותם יחד (או שאינם מטמאים אפילו טומאת ערב משום "שבע לה טומאה"). הרש"ש (חגיגה כג, ב) והנצי"ב (העמק דבר, במדבר יט, ט; לא, כד) חידשו קולות בעניין זה שפותרות חלק מן השאלות.

ז. דין טומאת אדם בחיבורין

כאמור, משמעות המשנה בתחילת אהלות שהיא עוסקת בחיבורין, וכן משמע בספרי ובספרי זוטא. ברם, הקושי בפירוש זה הוא דין אדם הנוגע באדם, שעל פי המבואר במשנה ומדרשי ההלכה השני טמא טומאת ערב, ואילו בגמרא נאמר שאדם באדם בחיבורין טמא טומאת שבעה, ומכאן עולה לכאורה שהמשנה בריש אהלות אינה עוסקת בחיבורין (קושיית הר"ש הנ"ל).

נראה ליישב קושיה זו בשתי דרכים: א. שיטת כמה ראשונים שדין אדם באדם הוא מדרבנן (רמב"ם טו"מ פ"ה ה"ב; ראב"ד בע"ז לו, ב, ועוד). לשיטה זו ניתן לומר שהמשנה באהלות נקטה את הדין מדאורייתא, ולא הזכירה את הדין מדרבנן מפני שנשנתה קודם הגזירה, או שדיברה על נזיר ועושה פסח שעליהם לא גזרו כלל (כך תירץ הראב"ד שם). ב. לענ"ד נראה, לפשט המשניות ולא להלכה, שאדם באדם אף בחיבורין אינו טמא שבעה, אף לא מדרבנן (ראה בגרסה המורחבת).

ח. איסור הכהנים להיטמא לחרב כחלל

בתוספתא במכות (פ"ג ה"י, ומקבילה במסכת שמחות פ"ד הל' יב-יג) נאמר על טומאת כהנים: **"וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה - אין לוקה עליה את הארבעים...** נכנס לבית הפרס, או למדוד את ארץ העמים, או שיצא לחוצה לארץ - מלקין אותו מכות מרדות". הנזיר אינו מגלח על טומאת חרב כחלל, כמבואר בתוספתא באהלות פ"א ה"ב: "במה דברים אמורים? לתרומה וקדשים, אבל אין הנזיר מגלח אלא על טומאת מת בלבד", וכן מבואר במשנה בנזיר (פ"ז מ"ג), שעל "כלים הנוגעים במת" אין הנזיר מגלח. ממילא, גם כהן אינו מוזהר על חרב כחלל.

2 כל זאת, בלא לקחת בחשבון את השיטה שהכלים שנטמאו מהמת עצמו מטמאים באהל, שיטה המחמירה את המצב לאין ערוך, עד שאמר עליה רבנו חיים הכהן (תוס' נזיר נד, ד"ה ת"ש): "אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי". ותשובת תוס', שכהנים לא הוזהרו על טומאה זו, אינה מסבירה כיצד ניתן לקיים כך חיי טהרה.

ויותר מפורש הדבר ב'ברייתות מאבל רבתי' (פ"ד ה"ז): "אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל והדופק ורביעית דם ואהל רבע עצמות וכלים הנוגעים על המת אין הכהנים מוזהרים עליהם".

עם זאת, נחלקו ראשונים בשאלה האם להלכה כהן מותר להיטמא לחרב כחלל, והדבר תלוי בכמה שאלות: א. האם קיימא לן להלכה שנזיר אינו מגלח על חרב כחלל? ב. האם קיימא לן להלכה ככלל זה, שכל שאין הנזיר מגלח עליו - אין הכהן מוזהר עליו? ג. האם משמעות הכלל שהדבר מותר לכתחילה, או שאינו לוקה על כך, ומכל מקום הדבר אסור מדרבנן?

רוב הראשונים השיבו בחיוב על שתי השאלות הראשונות: אכן הנזיר אינו מגלח על חרב, וממילא גם כהן אינו מוזהר על כך, אלא שרבנו תם חולק בדבר (תוס' נזיר נד, ב ד"ה ת"ש). אך באשר לשאלה השלישית, יש בדבר מבוכה: כמה ראשונים תפסו כלל זה כהיתר גמור (כגון הרמב"ם בהל' אבל פ"ג ה"ב: "אבל נוגע הוא בבגדים שנגעו במת, אע"פ שמתטמא בהן טומאת שבעה"), ויש חולקים בדבר (עיין בית יוסף יו"ד שסט, שהביא את הברייתא, וכתב: "מכל מקום משמע, דנהי דמילקי לא לקי אבל איסורא מיהא איכא"). וברמ"א (יו"ד סי' שסט סע' א) הובאו דעות החולקים, ופסק שנוהגים להקל בחרב.

דעת המתירים צריכה ביאור, שהרי מפורש בתוספתא זו שאפילו בית הפרס וארץ העמים, הטמאים מדרבנן, אסורים לכהן, וכל שכן חרב כחלל, שטומאתה מדאורייתא אלא שאין הנזיר מגלח עליה! ושמא יש לומר, שהחמירו חכמים בבית הפרס וארץ העמים, מפני שיש בהם חשש לעצם כשעורה, שנזיר מגלח עליה (נזיר פ"ז מ"ב), מה שאין כן בחרב, שאין בה חשש למת עצמו ובעצם הגדרתה ניתן לראותה כטומאה עצמאית (אם לא מדובר בחיבורין).

אך על פי מה שהתבאר בעניין דין חרב כחלל, יצא לנו לימוד זכות בשופי על מנהג הכהנים להקל בדבר: אכן הדברים כפשטם, שאסור לכהן (עכ"פ מדרבנן) להיטמא לכלים הנוגעים במת או מאהילים עליו (כגון רכב שיש בו מת, או עובר בחלקו תחת עץ המאהיל על הקבר!), אך זאת רק בשעת חיבורם למת (וכן משמע במג"א סי' תט ס"ק ה).

סיכום פרק א ומסקנות

א. מפשטות לשון המשניות והתוספתא בתחילת אהלות נראה שהן עוסקות בטומאה בחיבורין, כפי שפירש הראב"ד. ממדרשי ההלכה נראה בבירור שהלימוד מ"בחלל חרב" הוא לטומאה בחיבורין, וגם מוכח מהם שזהו המובן במשניות באהלות, המובאות כלשונן בספרי זוטא. מהירושלמי בנזיר (פ"ז ה"ד) מבואר שגם הוא הבין כך את המשניות באהלות.

ב. כמה משניות ותוספות בסדר טהרות מוכיחות שטמא מת אינו מטמא כלי מתכת טומאת שבעה. גם מבחינה מעשית, יש קושי רב בסברה שחרב מטמאת כחלל גם לאחר פרישתה מן המת.

ג. סוגיית הבבלי בבבא קמא הולכת אף היא בדרך זו. לעומת זאת, בסוגיות אחרות בבבלי (פסחים יד, ב, יט, ב, עט, א, חולין ג, ב) נראה שדין חרב כחלל נאמר גם לאחר פרישה מהמת, דהיינו, שכלי הנוגע במת דינו כאבי אבות הטומאה גם לאחר פרישתו, וכן כלי הנוגע בטמא מת טמא טומאת שבעה. אמנם יש מקום לפרש את כל הסוגיות הללו בהתאם למה שעולה מן המשניות, או להגיה בסוגיות אלו, המוקשות מצד עצמן (כפי שהגיהו ריבמ"ץ וגר"א, אם כי מטעם אחר). בכך מתבטלת הסתירה בין סוגיות הבבלי, ובינן לבין שאר מקורות חז"ל.

ד. פשוטות דברי חז"ל שכהנים אסורים מדרבנן להיטמא לכלים הנוגעים במת, אך על פי מה שהתבאר מותר בשופי לכהנים לנגוע בחפץ שנטמא למת, לאחר שחפץ זה פרש מן המת.

פרק ב: האם חרב כחלל בכל כלי שטף? - סיכום ומסקנות

בבואנו לסכם את הראיות לכאן ולכאן, לכאורה המבוכה גדולה, שכן יש לפנינו מצד אחד ראיות גדולות לשיטת הרמב"ם, ומצד שני כמה משניות בכלים המוכיחות כדעת הר"ש. אך על פי מה שהתבאר בפרק הקודם אין כאן כל סתירה: המקורות המוכיחים שאמרינן חרב כחלל בכל כלי שטף עוסקים בחיבורין, כפי ששמעו בבירור מלשונם, ואילו המקורות המוכיחים שלא אמרינן חרב כחלל, במיטה ותפילין ובגד, עוסקים בשעת פרישה מן המת. וזה חיזוק גדול לדבריי שלא נאמר דין חרב כחלל אלא בחיבורין.

סוגיות הגמרא בעניין "חרב כחלל", העוסקות במתכת, נוחות אמנם יותר לדעת הר"ש, אך אין מהן ראייה מכרעת. אם נפרש אותן כהבנה המקובלת, שדין חרב כחלל נאמר גם לאחר פרישה מהמת, אכן מסתבר שחידוש זה, שהחרב נעשית כחלל ממש, נאמר במתכת בלבד, ולא כדין חיבורין בכל התורה שנאמר בכל כלי שטף. אלא שכאמור יש מקום לפרש אחרת את כל הסוגיות הללו, או להגיה בהן.

עלה בדיננו, שדין חרב כחלל, במשמעו המקורי של טומאה בחיבורין, נאמר בכל כלי שטף.

פרק ג: טומאת משא ואהל בחרב - סיכום ומסקנות

א. כמעט כל הראשונים סוברים שחרב נעשית כחלל ע"י אהל, וכך מוכח במשנה באהלות פ"א מ"ג.

- ב. לגבי האופן שבו החרב מטמאת נחלקו הדעות: דעת הרמב"ם וסיעתו שרק במגע, דעת הרמב"ן וסיעתו שגם במשא, ודעת ר"ת וסיעתו שגם באהל.
- ג. נראה שהדבר תלוי בהבנת עניין חרב כחלל: אם זהו דין חיבורין - אזי הדין צריך להיות כמו בחיבורין בעלמא, שמקבלים טומאה בכל אופן שהמת מטמא, אבל מטמאים במגע בלבד. אבל אם זו טומאה חדשה במת, אזי בפשטות ההיקש הוא לכל עניין, אלא אם כן יש גילוי מפורש ההיפך. אכן, הרמב"ם והרמב"ן חתרו לדייק כשיטתם מהפסוקים.
- ד. ישנן ראיות רבות לשיטת הרמב"ם שכלים הנוגעים במת אינם מטמאים במשא ובאהל.

פרק ד: הזאה בחרב כחלל - סיכום ומסקנות

שיטת הרמב"ן שהנטמא מחרב שנעשית כחלל אינו טעון הזאה, אע"פ שטמא טומאת שבעה. היסוד לכך הוא הגמ' בנזיר (נד, ב), האומרת על כלים שנגעו במת "הני כלים בני הזאה אינון?", ופירושה, שהאדם הנוגע בהם אין צריך הזאה.

מסתמת המשניות משמע ההיפך, שאין טומאת שבעה ללא הזאה, וכן מפורש בירושלמי ובספרי, ומשתמע בגמרא. ורוב הראשונים חולקים על שיטת הרמב"ן, ופירשו את הסוגיה בנזיר בדרכים אחרות. והמחווורת שבכולן היא הגהת הרי"ד, המשמיט את המילה "כלים", ומפרש שהדברים מוסבים על מצורע, שמוזכר בהמשך המשנה.

מכל מקום, הדברים תלויים בשאלה הנ"ל האם לבבלי שיטה מיוחדת של "חרב כחלל" השונה מן המשניות והירושלמי. אם נניח שלמשנה והירושלמי "חרב כחלל" אינו אלא בחיבורין, ולבבלי שיטה אחרת שגם שלא בחיבורין, יש מקום לומר שהרחבה זו טעונה טומאת שבעה בלא הזאה, וכנגד זה אין לנו ראיות מפורשות דלא כרמב"ן.

סיכום כללי

- א. מפשטות מקורות התנאים והירושלמי עולה, שדין "בחלל חרב" נאמר בחיבורין בלבד, ואדם וכלים שפרשו מן המת - אינם מטמאים את הנוגע בהם טומאת שבעה. כך עולה גם מסוגיית הבבלי בבבא קמא, אך בסדרת סוגיות אחרות נראה אחרת, שכלי הנוגע במת נעשה אבי אבות הטומאה גם לאחר פרישתו מן המת, וכן כלי שנגע באדם טמא מת - נעשה אב הטומאה, וכך נקטו כל הראשונים, או כמעט כולם. מסתבר שצריך לפרש את הסוגיות הללו בדרכים אחרות בהתאמה למשניות, או להגיה בהן (כפי שהגיהו הריב"מ"ץ והגר"א, מטעם אחר).
- ב. אדם הנוגע באדם המחובר למת - בגמרא נראה שהוא טמא טומאת שבעה,

מדאורייתא או מדרבנן. אולם יש להוכיח שלא כן מהמשניות והירושלמי, ויש מקום להבין כך גם בבבלי, על פי גרסה המופיעה במאירי. מכל מקום, ההכרעה בסעיף הקודם אינה תלויה בהכרח בסעיף זה.

ג. נחלקו הראשונים האם דין חרב כחלל נאמר רק בכלי מתכת, או בכל כלי שטף. יש ראיות רבות לכך שדין חרב כחלל בחיבורין נאמר בכל כלי שטף. כל המשניות שמהן יש ללמוד על העדר דין חרב כחלל בכלי עץ ועור ובגדים אינן מהוות קושיה, שכן הן עוסקות בחרב שלא בחיבורין, ובה אפילו כלי מתכת אינו נטמא כחלל, כאמור.

ד. דעת רוב ככל הראשונים, שחרב הנטמאת באהל המת נעשית כחלל, ומקצת ראשונים חולקים בדבר. כמו כן, דעת רוב הראשונים שחרב הנטמאת כחלל מטמאת גם במשא ובאהל, ויש סוברים שאינה מטמאת באהל (רמב"ן), ויש סוברים שאף לא במשא (רמב"ם). יש ראיות רבות לשיטת הרמב"ם, שחרב אמנם נעשית כחלל על ידי אהל, אבל אינה מטמאת במשא ובאהל.

ה. שיטת הרמב"ן, שחרב כחלל מטמאת טומאת שבעה, אך טומאה זו אינה מחייבת הזאה, ורוב הראשונים חולקים בדבר. מכמה מקורות חז"ל מוכח שטומאה בחיבורין טעונה הזאה. מכל מקום, על הצד שבבבלי התחדשה חומרה מיוחדת בחרב כחלל שלא בחיבורין, אפשר שלדעתו חומרה זו אינה טעונה הזאה.

...כתב הרמב"ן ז"ל על מה שאמרו בגמרא חכם עדיף מנביא, שהוא על ידי השגה ברוח הקודש, ועל ידי זה יוכל להשיג במקום שאין הנביא יוכל להשיג על פי מחזה הנבואה. ויש לכוון בזה מאמר חז"ל ברבן גמליאל ורבי אלעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא שהיו עולין לירושלים וכו' ראו שועל שיצא מבית קודש הקדשים, התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק, אמרו לו מפני מה אתה מצחק, אמר להם מפני מה אתם בוכים, אמרו לו וכו' ולא נבכה, אמר להם לכך אני מצחק וכו'. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו. ויש להבין זאת, וכי הם לא ידעו ולא האמינו לכל היעודים אשר המה כתובים על הנחמות שלעתיד לבוא עד שהוצרכו לנחמתו של רבי עקיבא? אמנם זה יובן על פי דברינו הנ"ל על חכם עדיף מנביא, ועל פי מאמרם ז"ל על פסוק וכל יקר ראתה עינו דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחביריו, היינו כי רבי עקיבא היה השורש של חכמת תורה שבעל פה, והיתה השגתו יותר מהשגת משה רבינו ע"ה שהיה בבחינת נבואה וראיה ממש כנ"ל, ועל ידי זה היתה נפשו מרגשת מראיית החורבן דייקא את הנחמות הנבנות על ידה יותר מרבי אלעזר ורבי יהושע, וזה שאמרו לו בלשון הזה עקיבא נחמתנו, שדייקא על ידי בחינתו וכוחו הופיע גם בהם כח הנחמה.

(פרי צדיק פרשת דברים)